

A szomszédos államokban élő magyarokról az országgyűlés által elfogadott 2001. évi LXXII. számú törvény preambulumban megjelölt célok közül az alábbiakban a törvény létezésének első két évében legtöbb vitatott identitáspolitikai elemekkel, azok közül is a kisebbségi magyar közösségek és a közösségekhez tartozók nemzeti identitását támogató kedvezmények kérdésével szeretnénk foglalkozni. Az eddigi elemzések igen sok aspektusára kitértek már: a törvény keletkezés-története, magyarországi belpolitikai, szomszédság- és külpolitikai összefüggései mellett az egyik központi kérdés mindvégig az uniós bővítéssel új kontextusba kerülő magyar–magyar kapcsolatok alakulása, a Magyarország és a szomszédos országokban élő kisebbségi magyarok közötti viszonyoknak a törvényben rögzített helyzete maradt.

Ebben a kontextusban többször előkerült a ma még mozdulatlan látszó nemzetállami szerkezetű Európa szuverenitásfogalma, a törvénynek különösen Szlovákia részéről kifogásolt területen kívüli hatálya és diszkriminációs következményei kapcsán. Ugyanakkor a kritikai elemzések nagy súlyt helyeztek a poszt nacionális nemzetfogalom kérdéskörére is: mennyire szükségszerű a 20. századi kelet-közép-európai nemzetfogalom, s azon belül is a politikai és a kulturális nemzet kategóriáinak az átalakulása, mennyiben befolyásolják majd ezeknek a politikai és etnikai kollektív entitásoknak és identitásoknak a létezését, hatását a regionális, lokális, illetve az uniós és globális identitáspolitikai kihívások, a nemzetállami szuverenitások megkerülhetetlennek tűnő átrendeződése.

Az alábbiakban a kelet-közép-európai etnikai–nemzeti közösség-szerveződés többségi és kisebbségi viszonyainak belső, az integrációs folyamattal párhuzamos átalakulása és annak lehetséges identitáspolitikai következményei szempontjából igyekszünk a kedvezménytörvényt és a törvény alkalmazását, valamint a törvény módosítását alapvetően befolyásoló politikai viták egy-két elemét megvilágítani.

A törvényt tanulmányunkban – a jogszabály leglényegibb hozadéka, az igazolvánnyal rendelkezők által igénybe vehető kedvezmények miatt egyre általánosabbá váló megnevezésével – kedvezménytörvénynek nevezzük. Abban az elemzők és a politikusok nagyobbik része egyetérteni látszik, hogy a kedvezménytörvény a rendszerváltás

2. A magyar kedvezménytörvény identitáspolitikai céljai

utáni évtized nemzetstratégiai diskurzusának, nemzetpolitikai cselekvési tervének terméke, s mint ilyen, az egymást követő kormányok határon túli magyar kisebbségekkel kapcsolatos politikai törekvéseinek egyfajta összegzése.

Ennek a diskurzusnak egyik legfontosabb kulcsfogalma a nemzetpolitika kifejezés volt. A magyar politikai, politológiai közbeszédben az 1990-es évtizedben az egyetemes magyar nyelvi és kulturális közösséggel kapcsolatosan – Csoóri Sándor, Molnár Gusztáv, Duray Miklós tanulmányai nyomán – ismételten meghonosodott fogalom többjelentésű és ezért sokféle interpretáció, ambíció gyűjtőfogalmává vált. Az 1960–1980-as évtizedek magyar nemzetvitáinak emlékeit, tanulságait és az 1989 utáni időszak lehetőségeit, vágyait, reális és utópisztikus törekvéseit, regionális és geopolitikai kontextusba ágyazott elképzeléseket, prognózisokat egyaránt magában foglaló nemzetpolitikai koncepciók talaján gyakorlatorientált, válságkezelésre és fejlesztési programok beindítására egyaránt alkalmas cselekvési programok körvonalazódtak.

A legtágabban értelmezett magyar nemzeti közösség kohézióját biztosítani hivatott identitáspolitikai célok, eszközök, tervek, programok gyűjtőfogalmaként a nemzetpolitika a kisebbségpolitikai, kisebbségi jogi alapozású magyarságpolitika alternatívájává kezdett válni. A 20. század utolsó éveiben különösen Duray Miklós szorgalmazta a Kárpát-medencei magyarság politikai reintegrációjaként értelmezett „nemzetpolitikai paradigmaváltást”. A szlovákiai magyar politikus a kisebbségi magyar közösségek rendezetlen, illetve korlátozott jogállásával, korlátozott nemzetközi jelenlétével érvelt akkor, amikor Magyarország védhatalmi szerepvállalását és Magyarország alkotmányos rendjének a NATO- és az EU-tagság előtti átalakítását, a kisebbségi magyarok magyarországi egyenjogúsítását és ezek révén a Kárpát-medencei magyar közösségek egyfajta politikai reintegrációját sürgette: „A magyarság Trianon utáni állapota a szétdarabolt nemzet politikai reintegrációját igényli. Az európai integrációs folyamat keretében ez a kettős integráció felvállalását jelenti. Ezen belül a nemzet reintegrációja nem állítható szembe az európai integrációval. A reintegrálódás egy új nemzetstruktúra és nemzetfogalom kialakítását igényli, mert

csak így teremthetőek meg a nemzet összetartozásának lehetőségei és feltételei.”¹

A kedvezmény- és státustörvény néven egyaránt ismert és kezdetől fogva sokat vitatott magyar jogszabály az elfogadása utáni első két évben minden bizonnyal a leggyakoribb vitatémája volt a magyar–magyar viszonytal, illetve a Magyarország és szomszédjai kapcsolatrendszerével foglalkozó politikai diskurzusnak.² A kelet-közép-európai térséget érintő nemzetközi politikai és jogi vitákban szintén több alkalommal kiemelt hangsúllyal foglalkoztak a kedvezménytörvényre és következményeivel.³

A magyar kormányok határon túli magyarokkal szembeni alkotmányos felelőssége, a kapcsolattartás fejlesztése, a kisebbségi jogvédelem, az európai integrációs folyamatok, az általános nemzetközi, szomszéd-ság- és regionális politika követelményei mellett hangsúlyos identitáspolitikai célok is megfogalmazódnak. A törvény eredeti preambuluma

¹ Duray a nemzeti integrációs törekvések fontos elemének tekintette a „magyar nemzetrészek közösségi törekvéseit jogalanyiságuk megszerzéséért, a lakóterületekre vonatkozó különleges státus megszerzéséért vagy a területi autonómia kialakításáért”. Duray Miklós: A magyarságpolitika szemléletváltozást igényel, in: Uő.: Önröndelkezősi kísérleteink, Méry Ratio, Somorja 1999. 398–399. A státustörvény nemzetpolitikai kontextusához lásd Kántor Zoltán: A státustörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése? Magyar Kisebbség 2002. 1. (23. szám), illetve Tóth Judit: Sem nemzetpolitika, sem kisebbségvédelem, uo; Borbély Zsolt Attila: A státustörvény: magyar nemzetstratégiai alapvetés és nemzetpolitikai lakmuszlap, uo.

² A kedvezménytörvényre vonatkozó magyar–román, magyar–szlovák vitákról lásd pl. A státustörvény a román–magyar kapcsolatban – kronológia, Bakk Miklós és Bodó Barna: Státusdiskurzus, i. m. 106–161; Vékás János: A magyar kisebbségpolitika 2002. évi kronológiája, Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): Tér és terep II. Budapest, 2003.

³ Elegendő csupán néhány, nagy vitát kiváltó európai személyiség, illetve intézmény megnyilatkozására utalnunk. A kedvezménytörvényre szembeni kritikus álláspontjának adott hangot az Európa Parlament magyarországi raportőrje, Erik Jürgens, az EBESZ kisebbségi főbiztosa, Rolf Ekeus és az Európai Unió bővítési biztosa Günter Verheugen, míg a Velencei Bizottság állásfoglalása – a magyarországi törvényre szembeni konkrét kifogások mellett – elismerte a kedvezménytörvény-típusú jogi normák létjogosultságát.

2. A magyar kedvezménytörvény identitáspolitikai céljai

a törvény céljaként határozza meg azt, hogy „a szomszédos államokban élő magyaroknak az egységes magyar nemzethez való tartozása, szülőföldjükön való boldogulása, valamint nemzeti azonosságtudata” a jogszabály kínálta eszközök segítségével is biztosítva legyen.⁴ A Magyarországgal szomszédos hét állam közül egyedül az Ausztriában élő magyarok nem kerültek a törvény kedvezményezettjei közé, részben az osztrák állam uniós tagsága, részben pedig a mai ausztriai magyarság nagy többségét kitevő bevándorlóknak a nyugati magyar diaszpórával azonos megítélése miatt.

A törvénnyel kapcsolatos előkészítő, tervező és kodifikációs munka során öt gyakorlati politikai szempontot mindenféleképpen szem előtt kellett tartani.

- Az uniós csatlakozás és az európai integrációs folyamat a magyarok által lakott kelet-közép-európai régióban is új feltételeket teremtett.
- A régió belüli viszonyokat tartósan meghatározó integrációs változások előtt feltétlenül meg kellett próbálni átfogóan rendezni a Kárpát-medencében, eredeti településterületükön élő kisebbségi magyar közösségek és Magyarország nyolc évtizeden keresztül gyakorlatilag rendezetlen viszonyát.
- Az 1990-es években kialakult magyarországi támogatáspolitikai alapítványi intézményhálózata nem képes ellátni a hozzávetőleg

⁴ A kedvezménytörvény szövegét és a törvényről folyó vitákat *lásd* Kántor Zoltán (szerk.): A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika, Teleki László Alapítvány, Budapest 2002. 15–28; Halász Iván – Majtényi Balázs: A magyar státustörvény a kelet-közép-európai jogi szabályozás tükrében. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): Tér és terep I. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Budapest, 2002. 391–436; A szlovákiai fogadtatásról *lásd* a pozsonyi Kalligram Alapítvány keretében működő Center for Legal Analyses elemzéseit A magyar kedvezménytörvény alkalmazása a Szlovák Köztársaságban, A magyar státustörvény fogadtatása és alkalmazása a Szlovák Köztársaságban, A szlovák kormány jegyzéke a magyar kedvezménytörvény módosításához, CLA-monitoring, www.cla.sk, valamint az MTA Kisebbségkutató Intézet Archívuma (továbbiakban MTA KI Arch.); Bakk Miklós és Bodó Barna: Státusdiskurzus (= Diaszpóra-könyvek 2.) Temesvár, 2003.

2,5 milliónyi kisebbségi magyar etnikai, nemzeti identitásával, nyelvi, kulturális, rokonsági, gazdasági, politikai kapcsolattartási és egyéb – a nemzeti szolidaritás alapján a nemzetközi gyakorlatban jogosnak, legitimnek tekintett – igényekből fakadó feladatokat, ezért átfogó, normatív elemeket tartalmazó rendszer megalkotása vált szükségessé.

- A negyedik szempont a törvény nemzetközi jogi, uniós kritériumoknak való megfeleltetése jelenti.
- Az ötödik, de a törvény életbe léptetése, gyakorlati alkalmazása szempontjából kétségkívül legfontosabb elemként a kisebbségi magyar közösségeket befogadó szomszéd államok közreműködésének, egyetértésének a biztosítását jelölhetjük meg.⁵

Ezeknek a szempontoknak a törvény megalkotását kezdeményező Magyar Állandó Értekezlet 1999. februári, novemberi és a 2000. december 13–14-i ülészeit részt vevő pártok, szervezetek kezdetől fogva igyekeztek megfelelni. A MÁÉRT alakuló ülésének tekinthető 1999. februári értekezlet zárónyilatkozata a szlovákiai, romániai magyarok kormányzati szerepvállalásában, a nemzetközi kisebbségjogi intézményrendszer továbbfejlesztésében, valamint az integrációs és regionális politika sikereiben jelölte meg a magyar nemzetpolitikai célok megvalósítása szempontjából kedvező új feltételeket.

A nemzeti összetartozás, a magyar nemzet határokon átnyúló egysége – egyfajta öndefiníciós igénnyel – ebben a dokumentumban jelenik meg először: „A határon túli magyarok különböző államok polgá-

⁵ A törvény-előkészítés szakmai, politikai szempontjairól lásd Szabó Tibor: Az anyaország és a határon túli magyar közösségek közti jogviszony kiépítésének első lépése. In: Kántor Zoltán (szerk.): A státustörvény, i. m. 45–52, illetve Tabajdi Csaba: Tájékoztató a szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény tervezetéről, uo. 121–125; Uő.: A kedvezménytörvény értékelése, uo. 126–129. A törvény előkészítésének koncepcionális kérdéseivel, jogtechnikai, jogfilozófiai problémáival foglalkozó írások közül lásd Kántor Zoltán, Tóth Judit és Borbély Zsolt Attila Magyar Kisebbség 2002. 1. számában megjelent, fentebb már idézett tanulmányait.

2. A magyar kedvezménytörvény identitáspolitikai céljai

rai, ugyanakkor a közös anyanyelv, kultúra, történelem és az összetartozás tudata alapján részei a magyar nemzetnek.”⁶

A magyar kormány és a magyar országgyűlésben képviselt pártok a törvénytervezet kialakításakor és parlamenti elfogadásakor megpróbálták a jogszabály végleges szövegét összehangolni a fentebb említett öt szempont politikai kívánalmaival, ez a törekvés azonban számos ok miatt eleve nem lehetett sikeres. A törvény elfogadása után Szlovákia és Románia részéről, majd pedig a két ország nemzetközi politikai fellépésének hatására a nemzetközi szervezetek részéről is komoly bírálatok érték a magyar parlament által elfogadott jogszabályt. Ezzel részben párhuzamosan, részben a nemzetközi polémiaiktól függetlenül a magyarországi és a határon túli magyar sajtóban is szerteágazó viták bontakoztak ki a kedvezménytörvény céljairól, eszközrendszeréről, hasznáról és lehetséges negatív következményeiről.⁷

A törvény által nyújtott identitáspolitikai kedvezményeket érintő viták egyik központi kérdését abban jelölhetjük meg, hogy a kedvezményeket igénylők számára hol – Magyarország területén vagy szülőföldjükön – célszerű, lehetséges, szükséges többet kínálni, adni. Kezdetből fogva egyértelmű volt, hogy a kisebbségi közösségekhez tartozó és magyar igazolvánnyal rendelkező személyek számára a magyarországi kedvezmények biztosítása jogilag jóval egyszerűbb lesz, mint a szülő-

⁶ Magyarország és a határon túli magyarság – 1999. Konferencia nyilatkozata. In: Kántor Zoltán (szerk.): A státustörvény, i. m. 163.

⁷ A magyarországi vitairások közül a legfontosabbak Bauer Tamásnak A hazátlanság tartósítása című vitairata (Népszabadság 2001. január 10.) nyomán a Népszabadság hasábjain, továbbá a Magyar Hírlapban, Salat Leventének az Erdély státusa című vitaindítójával és Kiss Jánosnak a Státustörvény. Magyarország válaszüton című vitazárójával az Élet és Irodalom című hetilapban (2001 novemberétől 2002 márciusáig), valamint a Beszélő című havilapban jelentek meg. Ez utóbbi lapban jelent meg Kiss János előbb említett tanulmányának, a törvény legátfogóbb liberális kritikai elemzésének teljes szövege (Beszélő, 2002. 3.). A kisebbségi magyar lapok közül pedig a kolozsvári Krónikában, a Provincia című magyar és román nyelvű, időközben megszűnt folyóiratban (különösen a lap 2001. 5. számában), illetve a Magyar Kisebbség című szakfolyóiratban láttak napvilágot a polémia legjelentősebb vitacikkei. A vitákról jó összefoglalást ad Bodó Barna: A hiányzó státusdiskurzus. In: Bakk Miklós és Bodó Barna: Státusdiskurzus, i. m. 80–105.

földi támogatási rendszer kialakítása. A törvény 4. paragrafusa a kulturális jogok területén a magyar állampolgárokkal egyenlő jogokat biztosít a kedvezménytörvény hatálya alá eső személyeknek. A különböző, erősen korlátozó feltételekhez kötött társadalombiztosítási, egészségügyi, utazási, oktatási és munkavállalási kedvezmények egyike sem jelent radikális áttörést az 1990-es években kialakult magyarországi támogatáspolitikai gyakorlatban.

A törvény-előkészítés során azonban az is egyértelművé vált, hogy a magyarországi kedvezmények túlsúlyba kerülése – a törvényhozói szándékkal ellentétes módon – a kisebbségi magyarok migrációs potenciáljának felerősödését vonhatja maga után. A Tabajdi Csaba és az MSZP parlamenti képviselői által benyújtott módosító javaslatok azt szorgalmazták, hogy a törvényben a szülőföldi támogatási lehetőségek kapjanak nagyobb hangsúlyt.⁸

A törvény 13–14, illetve 18 és 25. paragrafusában szabályozott szülőföldi kedvezmények a határon túli kihelyezett képzésre, a magyar iskolákat látogató tanulók oktatási–nevelési megsegítésére, valamint a határon túli magyar kulturális, oktatási intézményekre, a műemlékek gondozására, a hátrányos helyzetű régiók fejlesztésére, illetve a Magyarországgal való kapcsolattartást szolgáló intézményekre terjednek ki. Jóllehet a magyar identitáspolitika kedvezménytörvény előtti eszközrendszere mindezeket az elemeket váltakozó sikerrel és tudatossággal már megpróbálta érvényesíteni, a kedvezményezetttek és a kedvezmények körének minden önként jelentkezőre és a magyar igazolványt jelentkezőre alapján megszerző személyre történő kiterjesztésével minőségileg új rendszer körvonalai rajzolódottak ki.

A szlovákiai és romániai többségi bírálatok mögött véleményünk szerint ennek a rendszernek a korábbihoz képest jóval átgondoltabb és hatékonyabb működésére vonatkozó felismerések húzódnak meg. Az eddig gyakorlatilag bármiféle ellensúly nélkül zajló asszimilációval szemben a kedvezménytörvény a magyar tannyelvű oktatási hálózatok vonzerejét, eredményességét nagy mértékben növelheti, eredményességét, a magyar kultúrát és a Magyarországgal való kapcsolattartást

⁸ Tabajdi Csaba: A kedvezménytörvény sorsa. Népszabadság, 2002. november 14.

2. A magyar kedvezménytörvény identitáspolitikai céljai

szolgáló intézmények működési feltételeit javíthatja. A szlovákiai, romániai bírálatok a Magyarország határain túllépő joghatályt kifogásolva valójában a kisebbségi magyar oktatás és kultúra rendszerszerű támogatását nehezményezik.

A 2002. novemberi szlovák jegyzék szerint például a magyar kedvezménytörvény Pozsony számára elsősorban a területen kívüli hatályt tartalmazó elemei miatt nem elfogadható. A jegyzék szorgalmazza, hogy a minden ilyen elemet a nemzetközi joggal megegyezően ki kell iktatni a törvényből, s a törvény hatálya alá eső személyek a kedvezményeket, támogatásokat kizárólag a magyar állam területén vehessék igénybe. A szlovák jegyzék eleve kizártnak tart bármilyen, kedvezménytörvényen alapuló támogatást Magyarország határain túl, s a többi kedvezményt is csak az érintett országok előzetes, államközi szerződésben rögzített bejegyzése alapján tekinti elfogadhatónak.

A „magyar kisebbségeket” (a jegyzék ezt a fogalmat javasolja a törvényben használt „magyar nemzeti közösségek” kifejezés helyett) kizárólag a legszűkebben értelmezett kulturális identitást és az anyanyelvet érintő kedvezményekkel lenne szabad Pozsony szerint támogatni. Az oktatási–nevelési támogatásban csak az oktatási intézmények, nem pedig a kedvezményezett személyek részesülhetnek, az utazási kedvezményeket a kulturális rendezvényekre javasolja a jegyzék korlátozni, s a magyarországi továbbképzést is csak a magyar nyelv oktatásával kapcsolatos tanfolyamok esetében látja indokoltnak. A jegyzék tehát azt követeli, hogy a törvény kínálta támogatásokat minden esetben „Szlovákia előzetes hozzájárulásával folyósítsák, mégpedig a magyar–szlovák alapszerződés keretébe iktatott kétoldalú egyezmény alapján. A kedvezmények gazdasági területeket nem, kizárólag kulturális és nyelvművelési területeket érinthetnek, és csakis oly módon, hogy senkit nem diszkriminálnak.”⁹

⁹ SR má viacero pripomienok ku krajanskému zákonu (A Szlovák Köztársaságnak több kifogása van a külföldi magyarokról szóló törvényhez), Pravda (Pozsony), 2002. november 30. A szlovák külügyminisztérium 15 pontban összefoglalt észrevételeit elemzi a pozsonyi Kalligram Alapítvány mellett működő Center of Legal Analysis: „A szlovák kormány jegyzéke a magyar kedvezménytörvény módosításához” www.cla.sk, illetve MTA KI arch.

Az etnikai identitás szabad vállalása és az információs önrendelkezés

Tanulmányunk második részében azt vizsgáljuk, mennyiben érvényesül az információs önrendelkezéshez való jog és ezzel együtt az etnikai-nemzeti identitáshoz való jog a magyarországi kedvezménytörvényben és annak alkalmazásában. Mégpedig abból a szempontból, hogy miként érvényesül az információs önrendelkezés fogalma a különleges adatoknak minősülő személyi adatok körében, valamint a kedvezménytörvény kínálta kedvezmények és a kedvezményigazolvány iránti kérelmezési eljárásban. S ezzel kapcsolatosan milyen szlovák adatvédelmi és jogi észrevételek merültek fel.

Az Európa Tanács 1981. évi adatvédelmi egyezményének 6. cikke értelmében a faji eredetre, politikai véleményre, vallásos vagy más meggyőződésre, az egészségre, szexuális életre vonatkozó személyes adatok úgynevezett különleges adatnak minősülnek.¹⁰ A magyarországi adatvédelmi törvény szerint pedig a nemzetiségi, nyelvi adatok is úgynevezett különleges adatnak minősülnek, amivel az adatvédelmet szabályozó jogalkotók nyilvánvalóan az identitásválasztás szabadságát kívánták jogi eszközökkel is körülbástyázni.¹¹

Ráadásul a különleges adatok tekintetében az 1992. évi magyarországi adatvédelmi törvény az adatok titkosítását a többi adat legalább 5 éves időtartamához képest minimum 20 évben jelöli meg. A magyar törvény egyenes következményeként az adatvédelmi biztos a 2001.

¹⁰ „Nem lehet gépi úton feldolgozni a faji eredetre, a politikai véleményre, a vallásos vagy más meggyőződésre, valamint az egészségre, a szexuális életre vonatkozó személyes adatokat, kivéve, ha a hazai jog megfelelő biztosítékokat nyújt. Ez vonatkozik a büntető ítéletekkel kapcsolatos személyes adatokra is.”

¹¹ Az 1992. évi LXIII. Törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról a különleges adat fogalmát a következőképpen határozza meg: 2. különleges adat: a) a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más meggyőződésre, b) az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre, a szexuális életre, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adatok.

2. A magyar kedvezménytörvény identitáspolitikai céljai

évi magyarországi népszámlálás előkészítése során törölte a kérdőív kötelezően megválaszolendő kérdéseinek sorából a felekezeti, nemzetiségi hovatartozásra, illetve az anyanyelvre, baráti közösségben beszélt nyelvre és a kulturális kötődésre vonatkozó kérdéseket.¹²

A 2002. szlovákiai adatvédelmi törvény elvileg ennél is tovább megy, amikor 8. paragrafusában megtiltja az úgynevezett különleges személyi adatok feldolgozását.¹³ Ugyanakkor a szlovákiai törvény 9. paragrafusa felsorolja mindazokat a kivételeket, amelyek az egyén az információs önrendelkezési jogával élve hozzájárul különleges adatainak feldolgozásához.¹⁴

A személyi adatokkal kapcsolatos információs önrendelkezés fogalmát a fentiek szerint háromféleképpen értelmezhetjük. Az érintett hozzájárulása, a különleges adatok esetében a magyarországi és a szlovákiai törvény szerint írásos hozzájárulása tekinthető az információs önrendelkezéshez szükséges jogi feltételek minimumának.

A különleges személyi adatok körében történő információs önrendelkezést tágabban értelmezve a személyi adatoknak meghatározott identitáspolitikai célokra történő felhasználását lehet kiemelni. Ilyen lehet pl. az adott etnikai közösség kulturális igényeit, etnopolitikai céljait szolgáló lokális, regionális, országos névjegyzékekre történő fel-

¹² Ennek következtében a 2001. évi népszámlás során több mint hatszázezer személyt semmilyen nyelvet sem jelölt meg anyanyelvként

¹³ „Tilos feldolgozni azokat a személyi adatokat, amelyek a faji vagy etnikai származásra, politikai nézetekre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre, politikai párttagságra, szakszervezeti tagságra vagy az egészségre és nemi életre vonatkoznak.”

¹⁴ A szóban forgó rendelkezés szerint feldolgozhatóak a különleges személyi adatok, amennyiben „az érintett személy írásos beleegyezését adta azok feldolgozására”, továbbá a külön törvény által előírt esetekben, az érintett vagy más személy életfontosságú érdekeinek megvédése esetében, olyan polgári társulások, alapítványok nonprofit szervezetek, politikai pártok, szervezetek, szakszervezetek, államilag elismert egyházi, vallási szervezetek esetében, amelyek a velük folyamatos kapcsolatban álló személy adatainak feldolgozását az adott szervezet belső céljaira használják. Ugyancsak feldolgozhatóak azok az adatok is, amelyeket az érintett személy közzé tett vagy egyébként nélkülözhetetlenek valamely jogi igény érvényesítésekor. Az írásos beleegyezést bizonyos esetekben külön törvény korlátozhatja.

iratkozás. S végül az információs önrendelkezésnek a kedvezménytörvény gyakorlatában történő érvényesítése a személyes, s köztük különleges adatok külföldi (anyaországi) adatkezelőhöz való eljuttatása a kisebbségi közösséghez tartozó személy és a célország (ez esetben az anyaország közti) kapcsolat igényét eredményezi. Ez a forma a vízum-szerzés nemzetközi gyakorlatában érvényesülő információs önrendelkezésnek felel meg a leginkább, amennyiben a célországba való beutazás engedélyezéséhez a személyek az adott állam konzuli rendszerein keresztül saját személyes adataik kiszolgáltatásával nyerhetik el a beutazási engedélyhez szükséges vízumot.

A határokon átnyúló adatszolgáltatással kapcsolatosan az ET adatvédelmi egyezménye 12 cikkelyének 2. bekezdése a következőket rögzíti: „(2). Egyik Fél sem tilthatja vagy kötheti külön engedélyhez, a magánélet védelmének kizárólagos céljából, a személyes adatoknak az országhatárokat átlépő áramlását, ha az egy másik Fél területére irányul. (...) Mindazonáltal bármelyik Fél eltérhet a 2. pontban foglalt rendelkezésektől, ha *a*) jogszabályai külön rendelkezéseket állapítanak meg meghatározott személyes adatokra vagy személyes adatok meghatározott automatizált állományaira, ezen adatok vagy adatállományok jellege miatt, kivéve, ha a másik Fél szabályozása azonos védelmet nyújt; *b*) a továbbítás saját területéről egy másik Fél területén keresztül egy nem szerződő Fél területére irányul, annak érdekében, hogy megakadályozza, hogy az ilyen továbbítás a Fél e pont elején említett jogszabályainak kijátszását eredményezze.”¹⁵

Az információs irodák működését rögzítő útmutató, továbbá a kedvezményigazolványok kiállítására, visszavonására, nyilvántartására, a nyilvántartás eljárási szabályaira vonatkozó kormányrendelet, illetve az igazolványtartalmi és formai követelményeit leíró belügyminisztériumi rendelet részletesen szabályozza a kedvezménytörvény adatszolgáltatási és adatvédelmi szabályait. A magyarigazolvány célja „a kedvezménytörvényben meghatározott kedvezmények és támogatások” igénybevételére való jogosultság igazolása. A magyarigazolványt ki-

¹⁵ Etnikai, kisebbségi vonatkozású nemzetközi egyezmények, MTA KI Archívum.

2. A magyar kedvezménytörvény identitáspolitikai céljai

zárólag magukat magyar nemzetiségűnek tekintő személyek kaphatják, a nem magyar nemzetiségű családtagok pedig Románia kivételével magyar hozzátartozói igazolványt kérhetnek és kaphatnak.¹⁶

A kérelmező információs adatrendelkezését Románia és Szlovákia területén a kérelemhez csatolt aláírt adatszolgáltatási nyilatkozattal is megerősíti, amelyet a két országban a szlovákiai adatvédelmi biztos, illetve a román kormány kérésére rendszeresítettek a két országban.¹⁷

A kérelmezőt az információs iroda képviselője előzetesen tájékoztatja adatainak a kérelem és a bemutatandó személyi igazolvány alapján elektronikus úton fogják kezelni. A kitöltött kérelemben szereplő adatok helyességét az iroda alkalmazottja a személyi igazolvány alapján ellenőrzi. Az adatokat az irodák gépbe viszik, kinyomtatják, a kérelmezővel ellenőriztetik, aláírják, s továbbítják az adott országban működő magyar külképviseletre, ahonnan a BM adatfeldolgozó irodájához, a pedagógus és diákigazolványi kérelmeket pedig az OKÉV-hez továbbítja. Az információs irodák tehát alapvetően a nagy tömegű érdeklődő kiszolgálását teszik lehetővé. A kedvezménytörvény érvényességének első másfél évében a 700 ezer főnél is több igazolványt kérelmező tájékoztatása, igényléseik befogadása az irodák nélkül kivitelezhetetlen lett volna.

A kedvezménytörvény adatszolgáltatási gyakorlatával kapcsolatos magyar–szlovák egyeztetések alapján megállapíthatjuk, hogy a kisebbségi magyar közösségekhez tartozó személyek és a hozzátartozói igazolványt kérelmező rokonaik személyi adatszolgáltatása megfelel az európai adatvédelmi előírásoknak, és teljesíti a különleges személyi adatok határokon átnyúló kezelésével kapcsolatos elvárásokat. Az információs önrendelkezésnek a kedvezménytörvény kapcsán megvalósuló formáját kezdetben bíráló Szlovákiában gyors és eredményes egyeztetés alapján szintén sikerült mindenki számára megnyugtató megoldást találni.¹⁸

¹⁶ Módszertani útmutató az információs irodák magyar igazolvánnyal és magyar hozzátartozói igazolvánnyal kapcsolatos adattovábbítási tevékenységéhez.

¹⁷ A két nyilatkozat szövegét lásd MTA KI Dok.

¹⁸ A 2002. május 30-i szlovákiai adatvédelmi törvény rendkívül részletesen szabályozza a személyi adatok védelmét. A törvény 5. paragrafusa kiköti, hogy bármilyen adatkezelő csak a szlovákiai székhellyel rendelkező adatgyűjtő és adatkezelő közötti

A kedvezménytörvény identitáspolitikai céljaihoz, a magyar nyelv, kultúra megőrzéséhez, ápolásához, a magyar nemzeti identitás fenntartásához a törvényben felkínált és a 2003. júniusi módosítás után is fennmaradó magyarországi támogatások legfontosabb hozadékát abban jelölhetjük meg, hogy ezek a kedvezmények jórészt felülírják az alulfinanszírozott, nehézkes és esetleges alapítványi rendszereket. Mert hogy a törvény alapvetően ezen a területen, az identitáspolitikai célokkal összhangba hozott konkrét támogatások terén hozhatna minőségi változást. Nem véletlen, hogy a legnagyobb ellenállás éppen e téren mutatkozik, hiszen a törvény túlhangsúlyozott szimbolikus és politikai következményeihez képest éppen a támogatottak, a kedvezményezett körének megsokszorozódása jelenti a Kiss János által kifogásolt „harmadik státus” igen korlátozott tartalmát. Hiszen a kisebbségi magyarok pályázati alapon való támogatása, azaz az eddigi gyakorlat folytatása kétségkívül kevesebb akadályba ütközik, mint a kedvezménytörvény által teremtett kedvezményezett kör igényeinek kielégítése: „Könnyebb elfogadtatni szomszédainkkal, hogy a magyar kisebbségi szervezeteknek és intézményeknek juttatunk - nem jogként igényelhető - támogatást, mint hogy a magyar ajkú állampolgárok egyénenként válnak magyar állami juttatások jogosultjaivá.”¹⁹

A kisebbségi magyar kultúrák mai helyzetét, otthoni költségvetési támogatásának szűkösségét, a kisebbségi magyar közösségek asszimi-

írási megállapodás alapján dolgozhatja fel a személyi adatokat. Ezt a feltételt a magyar igazolványokat kérelmezők tájékoztatását szolgáló és a Szövetség a Közös Célokért nevű Szlovákiában bejegyzett társadalmi szervezet irodahálózata teljesíti.

¹⁹ Kiss János mindazonáltal a kulturális nemzeti közösséghez tartozás általa is méltánylandónak tartott szempontjai szerint a törvény érvényesítése mellett teszi le tanulmánya végén a voksot: „A státustörvénnyel nemcsak az a baj, hogy egyoldalú aktussal született; ha az Orbán-kormány államközi szerződéseket kezdeményezett volna a határon túli magyar státus megteremtésére, kezdeményezése akkor is túl korán jött volna. Ha már az Országgyűlés elfogadta, s ezzel jogot és jogosultságokat teremtett, visszavonása nem tartozik az ésszerű célok közé. De tudnunk kell, hogy miután hozzáigazították az európai joghoz és a szomszéd államok jogos érdekeihez, hosszú-hosszú ideig nem lehet újra elővenni.” Kiss János: Státustörvény, i. m.

2. A magyar kedvezménytörvény identitáspolitikai céljai

lációs és migrációs potenciálját látva már nehezen lehet belátni, hogy a nyilvánvaló etnopolitikai ellenérdekeltségek okozta konfliktusok kényszerű vállalása és minimalizálása mellett miért tartja korainak Kiss János a kisebbségi magyar közösségekhez tartozó „egyének alanyi jogon való támogatását”.

Az Orbán-kormány törvénnyel kapcsolatos verbális, retorikai túltesztelése egyszerre volt következménye a szimbolikus nemzeti politizálás csapdahelyzeteinek és az uniós bővítéssel összhangba hozni kívánt törvénnyel szembeni irreális elvárásoknak. Mint ahogy a törvényre irányuló magyarországi és szomszéd országokból érkező pártpolitikai, ideológiai, külpolitikai, szakértői ösztűz mögött is jórészt irreális feltételezések, rövid távú politikai érdekek, illetve a birtokon belülség merevgörcsös reflexei voltak felfedezhetőek. Hiszen, miként a törvény kevés számú szomszéd országai jóhiszemű nem magyar elemzőinek egyike, Matúš Petrík írta: „A külföldi magyarokról szóló törvény olyan törvény, amely a Magyar Köztársaság határain túl senkinek sem árt, sokaknak viszont segít. A törvény által felkínált kedvezményeket minden olyan ország elfogadta, ahol a kedvezményekre jogosult személyek élnek, ráadásul a román kormány el tudta érni azt is, hogy a törvényt Románia lakosai esetében nemzetiségre való tekintet nélkül érvényesítsék. A szlovák kormány az egyetlen, amely saját polgáraival szemben szállt harcba.”²⁰

A magyar kedvezménytörvény eredeti és módosított változata egyaránt alapvetően a magyar kulturális identitás fenntartását szolgáló kedvezményeket hivatott biztosítani az igénylők részére. Ez a legitim, Európa és a világ számos „anyaországa” által gyakorolt kisebbségi támogatáspolitikai az albán típusú államhatáraitól éppen szabaduló kelet-közép-európa régióban, ebben a minden tudatos mozdulatában integrálódni készülő térben végső soron a posztszovjet világ utolsó anakronizmusainak egyikét, a kisnyelvi kultúrák, nyelvek államhatárokhoz szabott státusát segítheti átalakítani. A kedvezménytörvény első két

²⁰ Petrík, Matúš: Za hranicami zdravého rozumu, OS, Fórum občianskej spoločnosti, 2002. 1–2. 33.

évének politikai tapasztalatanyaga, elemzési mindazonáltal arra figyelemztethetnek, hogy a régió 20. század végi átmenetisége, továbbra is meghatározó jellegadó sajátossága marad a csatlakozó és várakozó Kelet-Közép-Európának, a maga belső ambivalenciáival és konfliktuspotenciáljával. Nagy kérdés, hogy az EU milyen mértékben próbálja visszafogni, illetve elősegíteni a régió etnikai viszonyainak integratív típusú rendezését.